

Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor ¹

Özge Seda UĞRAŞ

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Sosyoloji Bölümü,
osedatuylu@gmail.com

Makale Geçmişi: Geliş: 23.07.2019 Kabul: 30.07.2019 Yayın: 30.07.2019

Son dönem sosyal bilim alanında yapılan temel tartışmalara bakıldığında, alanın doğa bilimlerinden farkının ne olduğuna veya olması gerektiğine yönelik bir yoğunlaşma, doğa-insan ayrımının konuşulmaya başladığı dönemlere göre oldukça seyrek. Sosyal bilimlerin kendi metodunu çizmeye başladığı bir dönemde yaşadığımız söylenebilir. Sosyal bilim bu noktaya hangi süreçlerden geçerek vardı? İki dünya savaşından çıkan insanlığın trajik veya travmatik olarak yaşadıkları etkin ve kalıcı değişimlere ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Sosyal bilimlerde de bu durumdan etkilenmiş ve birçok konuda olduğu gibi bu alanda da eski kalıpların, işlemeyen gidışatın sorgulanması gerektiği üzerine yeni düşünsel tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Doğa bilimlerinin kuralcı, determinist ve kesin yargılarla konuştuğu bir bilim tarzının sosyal bilimlerle de çalışacağına dair bir inanç, özellikle aydınlanma çağının başlamasından bu yana oldukça etkin bir konum elde etmiştir. Bu kesin bakış doğal olarak siyasi, ideolojik, ekonomik olguları da içeren bir metodoloji üretmiştir. Dolayısıyla toplumsal mühendislik denilebilecek bu determinist yaklaşım toplumlarla iktidarların ilişkilerini etkileyen farklı sorunlar doğurmuştur. Bu sorunların sonucu olarak sosyal bilimlerin toplumsal olguların öngörülebilir olduğu hakkındaki inancı da sarsan önemli bir kırılma yaşanmıştır. Bu kırılmanın oluşturduğu ortam doğal olarak arayışların da görüldüğü bir dönemi şekillendirmiştir. İşte sosyal bilimlerde alanında yükselen farklılık arayışlarına cevap olarak 1993 yılında, Calouste Gülsenkian Vakfı'nın katkılarıyla Prof. Wallerstein'in başkanlığında toplam on bilim adamından oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. "İlki 1994 Haziranı'nda vakfın Lizbon'daki merkezinde, ikincisi 1995 Ocak'ında

---

¹ **Künye:** Gulbenkian Komisyonu (2008). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Paris'te üçüncüsü de Nisan 1995'te, Binghamton'da yapılmıştır" (s.8). Komisyonun bu toplantılarından çıkan sonuç ise yine 1995 yılında bir rapor şeklinde "Sosyal Bilimleri Açın" adında kitaplaştırılmıştır. Rapor Türkçe'ye Şirin Tekeli tarafından çevrilmiş ve ilk basım 1996 yılında yapılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan kitap, birinci bölümde sosyal bilimlerin tarihsel gelişim ve değişim sürecine değinmektedir. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte 'bilginin dünyevileşmesi' olarak tanımlanan ve bugünkü anlamında 16. yüzyılda karşımıza çıkmaya başlayan bilim, zamanla her zaman her yerde doğru olanın, "evrensel" olanın yasalarını aramak olarak tanımlandı ve sosyal bilimlere üzerine yapılan tartışmalarda 'evrensel' olana ulaşmak en nihai amaçlardan biri oldu. Bu dönemlerde felsefe ve bilim arasında bir ayırım yoktur, her ikisi de dünyevi gerçeğe ulaşmanın yollarını arıyordu. Ayırım yapılmaya başlandığında da "ayrı ama eşit" kabulünden hareketle, her ikisinin farklı yolları olduğu ama son kertede bilim için aynı öneme sahip olduğu kabulü vardı. Ancak 19. yüzyılla birlikte bilimin felsefe karşısındaki üstünlüğü kabul edildi. Artık bilim = felsefe yerine bilim>felsefe dönemi başladı. Bu dönemlerde 'Bilim' demek doğa bilimleri demekti ve insan bilimleri doğa bilimlerinin öne çıkarılması için yalnızca bir araçtı. Doğa bilimlerinin öne çıkması üniversiteler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Modern düşüncenin merkezi konuma yerleşmesiyle, Teoloji fakültelerinin yerini üniversiteler almaya başlar.

Yeni bilgi üretmek ve bu bilgi üretenleri yeniden ve yeniden üreterek devamlılık sağlayarak uzmanlaşma yoluna gidildi. Ancak yine de disiplinlerin bölünmelerinin bugünkü halini alması belli başlı üniversitelere resmen ancak 1850-1914 döneminde yansımış ve pozitif bilginin peşinden gidilmiştir. 19.yüzyıl boyunca sosyal bilim faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve kurumsallaştığı öne çıkan beş ülke vardır: Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve ABD. Araştırmacıların çoğunluğu bu beş ülkede toplanmıştır. Bu yüzyıl boyunca sosyal bilimlere için çok önemli olan bir husus da, çok çeşitli konu ve disiplin adının önerilmiş olmasıdır. Üzerinde uzlaşılan isimler: tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropolojidir. Doğu Bilimleri ise kendi isteğiyle bu kategorileştirmenin dışında kalmak istediler. Coğrafya, Psikoloji ve Hukuk ise sosyal bilimlerin asli bir parçası olmayan ve bu hususta bir türlü uzlaşılamayan disiplinler olmuştur.

Sosyal bilimin kurumsallaşma süreci, Avrupa'nın dışında kalan 'diğer' kesimi üzerinde hakimiyetini kesin olarak kurduğu tarihlerde gerçekleşiyordu. 1850-1945 yıllarında sosyal bilimlerin kurumsallaşma süreci, 1945'te dünyanın belli başlı üniversitelerinde kurumsallaşmış ve doğa-insan bilimleri tamamen ayrılmıştı.

Kitabın ikinci bölümünde 1945 yılı merkezinde sosyal bilimlere içinde yapılagelen tartışmalara yer verilmiştir. Bu bölümde belli başlı üniversitelerde kurumsallaşma sürecini tamamlayan sosyal bilimlere içinde

yapılan tartışmalardan bahsedilmiştir. 1945'ten sonra hem dünyayı hemde sosyal bilimleri derinden etkileyen üç gelişme olmuştur.

1.ABD, İkinci Dünya Savaşından bir super güç olarak çıkmış ve SSCB ile yeni dünya düzeninin hakimi olmuşlardır.

2.1945'ten sonraki yirmi beş yıl içinde dünya nüfusunun büyük ölçüde artması (şüphesiz dünyanın yeni bir dünya savaşıyla yüzleşmemesi ve iyileştirilen insani koşullar çok etkili olmuştur) ve buna bağlı olarak üretim kapasitelerinde artmasıydı.

3.Artan nüfus ve üretim faaliyetlerinin de katkısıyla üniversitelerin sayısının artarak, sosyal bilimcilerin sayısının artmasıdır.

İkinci Dünya Savaşından bir super güç olarak çıkan ABD, ekonomik güce de hakim olduğu için, sosyal bilimsel faaliyetlerde burada devam etmiş, ekonomik olarak desteklenmiştir. Üniversite ve sosyal bilimci sayısının artması, uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir.

1945'ten sonra yukarda bahsettiğimiz değişimler sosyal bilimler üzerinde üç farklı etkide bulunmuşlardır. (1) Sosyal Bilimler Arasındaki Ayrımların Geçerliliği: 1945'ten sonra yapılan sosyal bilimlerde yapılan en önemli akademik ayırım, kurumsal bir kategori olarak bölge araştırmalarının kurulmasıdır. Bölge araştırmalarının sosyal bilimler açısından en önemli kazanımı ise, sosyal bilimlerin keskin ayrımlarla ayrılması olgusunun ne kadar geçersiz olduğunu göstermesi olmuştur. Batı dışında kalan bölgeler analitik olarak aynı ama tam da aynı değildi. Bu görüşün yansımaları modernleşme teorisinde ortaya çıktı.

(2) Mirasın ne kadar yerel görüşlü olduğu: Evrensellik iddiası sosyal bilimler için en nihai amaç haline gelmiş ancak bugüne kadar bir türlü gerçekleştirilememiş bir iddiadır. Özellikle nomotetik sosyal bilimlerde bu amaca ulaşmak çok daha zordur. Çünkü araştırmacı hem fiziki hemde manevi yönden çalışmanın ya da araştırmanın her adımının içerisine dahildir.

Yerelcilikle ilgili karşımıza çıkan en önemli husus, iktidar ilişkilerindeki gücü kimin elinde bulundurduğudur. Bu durum bizi "evrensel" olabilmenin yeniden tartışılmasına götürür. Yerellik ve evrenselliğin paralel biçimde birbirini besleyerek ve destekleyerek ilerlemesi, bu sorunların en pratik çözümü gibi durmaktadır.

(3) "İki Kültür" Arasındaki Ayrımların Gerçekliği ve Geçerliliği: Kültürlerarası ayırım ya da üstünlük tartışmalarının sosyal bilimler üzerindeki etkilerine odaklanan bu bölüm, bize bu ayrımlarla gelen keskin sınırların o kadar da 'öteki' olmadığını, olamayacağını gösterir. 1945'ten önce sosyal bilimler kendi içinde iki kültüre doğa ve insan bilimlerine

bölünmüştü. Bu iki kültür arasındaki üstünlük kurma tartışmalarında taraf seçmesi ve ona dahil olması bekleniyordu.

Üçüncü bölümde ise, bütün bu tartışmaların akabinde şimdi nasıl bir sosyal bilim kurmalıyız? sorusunda hareketle sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması için temelde çözümlenmesi ve aşılması gereken önemli birkaç boyut vurgulanarak, sonuca yaklaşılr. 1945'ten beri sosyal bilimler üzerindeki tartışma ve gelişmelerin sonucunda en acil çözümlenmesi gereken sorunun, bu bilimlerin kendi içerisinde örgütlenme yapısından kaynaklanan sorunlar olduğu ortaya çıktı. Bu bilimler kendi disiplinleri içerisinde bilim adamları yetiştirecekti ve bu yetiştirme süreci bir sonraki ve bir sonraki olarak devam edecekti. Bu sürecin sonunda bu disiplinler, yetiştirme sürecine etki ettikleri bilim adamlarının kariyer süreçlerine dahil olacaklar ve karar verici olacaklardı. O halde bilimadamları nasıl tarafsız olacakları? İşte Gulbenkian Komisyonunun bu tarafsız olma düşüncesine verdiği cevap nettir: Hiçbir bilimadamı/kadını içinde bulunduğu fiziksel ve kültürel ortamdan soyutlanamaz. Nesnellığe ulaşmadaki en temel basamakta dahi bu sürecin zorluğu karşımıza çıkar.

Bir diğer sorun, 1945'ten önce bilhassa mekanın bir değişken olarak kabul edilmediği sosyal bilimlerde zaman ve mekanın, araştırmayı ya da çalışmayı oluşturan ve etkileyen ana değişkenler olarak nasıl ele alınacağı, bunun için nasıl bir metodoloji uygulanacağıdır. Bunlara ek çözümlenmesi gereken birkaç noktadan daha bahsetmek gerekir:

(1) İnsanlar ve Doğa: Doğa ve İnsan bilimlerinin yakınlaşması, her ne kadar birbirinden ayrı tutulmak istense de yeni gelişmelerle birbiriyle etkileşime geçtiği, birbirinden önemli ölçüde etkilendiği ve birbirine zıt olmadığı gerçeğini gözler önüne serer.

(2) Analitik Bir Yapı Taşı Olarak Devlet: Sosyal bilimler özellikle 1945'li yıllara kadar devlet-merkezci olmuş birçok ülkede devletin normlarını oluşturma sürecine destek olmuşlardır. Sosyal bilimlere de (bilhassa ekonomik anlamda) devleti kalkındırmaya destek rolü değerince devletler tarafından destek verilerek, alanlar açılıyordu. Ancak 1970li yıllarda bu 'devletin kutsallığı', 'sosyal bilimlerin bu kutsallaşma sürecindeki aracı rolü' sorgulanmaya başladı. Bölge çalışmalarının da etkisiyle artık her disiplin kendi içinde daha az devlet-merkezci olmaya ve devleti sosyal hayatın sınırlılıklarını belirleyen unsur olmaktan çıkarmaya başladı.

(3) Evrensel ve Tekil: Sosyal bilimlerde evrensel ve tekil arasındaki ilişki, genellikle bir diğerinin üstünleştirilme ya da reddedilme çabasıyla sonuçlanarak, siyasal bir boyuta indirgenmiştir. Oysa bu ilişki arasındaki dengeyi kurmanın en önemli yolu, mevcut disiplinler ötesinde yeni dialog yolları kurarak, bu ilişkiye yeni tartışma kanalları açmaktır. Birbirini

redderek değil birbirinin varlığının kabulüyle güçlenerek mevcut sorunlara çok yönlü cevaplar üretmektir.

(4) Nesnellik: Nesnel bilgiye nasıl ulaşılır? Kimin nesnelliği? Nesnelliği sağlamak için en geçerli metodoloji nedir? soruları sosyal bilimlerin ve bu komisyonun cevap vermek istediği sorulardan bazılarıdır. Nesnellğin maalesef henüz ulaşılamamış bir hedef olarak karşımızda durduğunu söyleyen Komisyon, nesnel bilginin bilim insanından, alandan mekandan bağımsız olamayacağını belirterek bütün disiplinlerin ve bilgilerin 'aynı' kabul edilemeyeceğini vurgular.

Sonuç bölümünde ise, sosyal bilimlerin geleceği üzerine temel öneriler yapılır. Sosyal bilimleri bugün bulunduğu yerden çok daha iyi bir yere getirebilmek için komisyon 4 öneride bulunur:

(1) Üniversitelerin içinde veya onlarla işbirliği yapan ve aciliyeti olan belirli temalar etrafında bir yıl süreyle çalışmak üzere bilim adamlarını bir araya getiren kurumların yaygınlaştırılması.

(2) Üniversite yapıları içinde, geleneksel disiplin sınırlarını aşan, belirli entelektüel hedefleri ve belirli bir zaman dilimi için (örneğin beş yıl) kendi fonları bulunan birleşik araştırma programlarının oluşturulması.

(3) Profesörlerin birden çok bölüme atanması zorunluluğunun getirilmesi.

(4) Doktora öğrencileri için birden çok alanda çalışma zorunluluğu.

Komisyonun önerdiği bu 4 önerinin özellikle ilk ikisinin hayata geçirilme çabalarının olduğunu, dünya genelinde bilim adamlarını/kadınlarını bir araya getiren kongre, derneklerin olduğunu biliyoruz. Şüphesiz bu çalışmalar var olan boşluğu doldurması açısından yeterli olmasa da en azından yılın birkaç günü de olsa farklı disiplinlerden gelen bilim insanlarının etkileşime girerek tıkanan, uzak durulan ya da uzaktan yapılan tartışmalarla çözümlenemeyen meselelere temas edebilme ihtimallerinin olması sosyal bilimler için sevindirici bir gelişmedir.

Diğer iki önerinin hayata geçirilme çabalarının dünya genelinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dair bir bilgimiz yok. Ancak özellikle profesörlerin birden çok bölüme atanması zorunluluğu, mevcut sisteme bilim insanı yetiştirmeleri ve bu sistemin en temel parçaları olması sebebiyle en önemlilerinden birisidir. Çünkü bir süre sonra 'denetleme mekanizması' ve en temel karar verici olarak doktora tezlerini yöneten profesörleri denetleyecek daha üstün kuruma, kurala ihtiyaç duyabilir. İnsanın kendi kendini denetlemesi de pek mümkün olmadığı için, farklı disiplinlerle ilgilenen profesörlerin bu sayede kendilerini içinde buldukları kısır döngüden çıkarmaları daha kolay olacaktır. Herbir disiplin kendi için metodolojisinden uygulamasına kadar farklı bir süreçte

geliştiği için profesörlerinde bugün olduğu seviyeden çok daha iyi bir seviyeye yükselmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Doktora öğrencilerinin birden çok alanda çalışma zorunluluğu da tıpkı profesörlerin sürecinde olduğu gibi tıkanmaların ve kısır döngülerin önünü açacaktır. Ve hatta profesörlerin içine girdiği 'denetleme mekanizması'nı yönlendirmenin de 'denetleyici' olmanın da yarattığı sorunların önüne geçecek en temel çözüm önerilerinden birisidir.